

STEREOTIP ȘI INTERDEPENDENȚĂ ETNICĂ

STEREOTYPE AND ETHNIC INTERDEPENDENCE

Nicolae SILISTRARU,

profesor universitar, doctor habilitat în pedagogie,
Institutul de Științe ale Educației, Chișinău

Stereotypes include in oneself the cognitive senses and behavioural programs. At the same time, since its birth, the child lives in an environment, where there already exist laws, systems, including values, behavioural roles, traditions etc.

In the opinion of R. Brown, an English researcher: "Stereotypes are rooted in the culture in what we are born and live and are reproductive by all socio-cultural ways by means of socialization in the family and school, also and by repeated exposure in various images from books, TV, and press" [2, p.8].

Researchers admit that "the stereotype is a set of specific features, from what something represents the personality features. Like the super-generalizations, ethnical stereotypes cancel the differences among individual belonging to the same group, they being characterized by identical features of personality" (Gardiner, 1970; Brigham, 1971, Chelcea, 1995).

Omul, reprezentant al etnosului, se manifestă ca produs al relațiilor sociale, care îi condiționează trăirile și faptele. În context psihologic, relațiile individului reprezintă un sistem de intercorelări ale lui ca personalitate cu realitatea concretă sau cu unele aspecte ale ei, avînd ca repere experiența individuală și cea socială. Cu alte cuvinte, sistemul relațiilor sau sistemul formațiunilor dispoziționale regularizează comportamentul și activitatea subiectului. Fiind conștient de apartenență la un anumit etnos, individul manifestă, inevitabil, în stările și dispozițiile sale **componenta etnică**, care deseori are o valență dominantă. Cu atît mai mult, fiecărui om îi sînt caracteristice sistemele dispoziționale proprii, care-i deter-

mină individualitatea. Astfel, **dispozițiile etnice** sînt decisive în formarea **comportamentului etnic**.

În calitate de determinantă psihologică a comportamentului se manifestă și stereotipii etnici, ca o varietate a stereotipurilor sociali. Stereotipul etnic este un model simplificat, schematizat, emoțional și foarte rezistent al unei **comunități etnice**, răspîndit asupra tuturor reprezentanților ei. Cu ajutorul **stereotipurilor etnici** se formează o bună parte a închipuirilor despre alte popoare.

Fiecare etnos își are propriul **sistem de dispoziții etnice**, irepetabil. Uneori dispozițiile etnosului se schimbă de la o generație la alta. Aceasta dovedește că etnosul se

dezvoltă. Uneori **dispozițiile etnosului** sînt stabile, pentru că noua generație reproduce experiența relațiilor sociale a generațiilor anterioare.

Structura dispozițiilor etnice este **o formă de relații determinată cert: între etnos și etnofor; între etnofori, între grupele interetnice; între etnos și grupurile interetnice.**

Aceste **forme**, în fiecare caz concret, sînt specifice, **schimbîndu-se ba rapid**, ba lent. Ele sînt prezente în toate domeniile vieții interpretate în etnosul dat și în fiecare epocă aparte, ca unicul mijloc de conviețuire. Totodată, interacționînd cu formele de comportare a altui etnos, membrii unui etnos sînt mirați de neobișnuința acestora [9, p. 150].

Analiza **dispoziției etnice** ca fenomen psihologic multidimensional evidențiază mai mult de 20 de parametri ai relațiilor și, respectiv, diferite tipuri de relații ce formează mai multe grupuri de parametri:

- parametri formal - dinamici ai relațiilor: semnul, orientarea, stabilirea ș. a.
- diverse caracteristici ale relațiilor, activitatea și modalitatea lor;
- criteriile etice - caracterul adecvat, dreptatea, relațiile de cooperare, de schimb și de unificare a personalităților;
- etapele de formare a relațiilor personalității;
- diferite tipuri de activitate umană și structura personalității;
- parametri care fixează, concomitent, treapta apropierii sau a distanțării între parteneri, pozitivitatea - negativitatea relațiilor, tipul po-

ziției unuia față de celălalt în procesul comunicării;

- parametri care arată treapta constructivității relațiilor în formare, relațiile constructive și distructive;
- parametri reciprocității, ai complementării relațiilor personalității. Dispozițiile etnice focalizează în sine convingerile, conceptele, opiniile oamenilor referitor la istoria și viața contemporană a comunității lor etnice și interferența ei cu alte popoare, oameni de alte naționalități.

În procesul socializării, omul, concomitent cu comportamentul, deprinderile, valoarea sa, însușește pe căi diferite **o mulțime de stereotipuri**. Printre acestea se remarcă: propria experiență de viață, moștenirea valorilor materiale și spirituale de la generațiile precedente.

Stereotipurile includ în sine simțurile cognitive și programele comportamentale. Odată cu nașterea, copilul nimereste într-un anumit mediu, unde deja există legi, sisteme care au valori, norme de comportament, tradiții etc.

După cum menționează cercetătorul englez R. Brown: *“Stereotipurile sînt înrădăcinate în cultura în care ne-am născut și trăim și sînt reproduse pe toate căile socio-culturale prin intermediul socializării în familie și în școală, precum și prin expunerea repetată în diverse imagini din cărți, TV și presă”* [2, p.83].

Cercetătorii susțin că: *“un stereotip este un set de atribute, din care unele reprezintă trăsături de personalitate. Ca suprageneralizări, stereotipurile etnice anulează diferențele dintre indivizi aparținînd aceluiași grup etnic, aceștia fiind caracterizați prin trăsături de per-*

sonalitate identice" (Gardiner și alții, 1970; Brigham, 1971, Chelcea, 1995).

Stereotipurile etnice sînt, alături de prejudecăți, expresiile cele mai simplificate și elementare ale reprezentărilor sociale [3, P. 184].

În asemenea condiții, copilul se confruntă cu mediul social, unde acționează anumite categorii de grupuri sociale.

În realitate, anume aceste scheme sînt acele stereotipuri (inclusiv și cele etnice), în cadrul cărora copilul "va fi impus" să se dezvolte. Un autor anonim, încercînd să răspundă la întrebarea cum poți să te pierzi pe sine, scria: "*Trădarea, neștiută și negîndită, începe odată cu moartea psihică în copilărie...*", cînd copilul este nevoit să se înscrie în acele stereotipuri ale comportamentului, care-i sînt transmise prin etnos; în caz contrar, pe el îl așteaptă moartea. Nu, nu moartea fizică - reală, ci mai rău - cea psihică, **adică pierderea propriului eu**. Oricum ar fi, cu toții venim din copilărie, purtînd cu noi în viață sensul propriu al structurii conștiinței noastre, al schemei cognitive și al **stereotipurilor etnice**, pe care le-am însușit. Astfel, noi sîntem purtătorii "scenariului psihic", care ne pre-determină destinul. Urmînd triada **faptă - deprindere - caracter**, copilul își formează caracterul în cadrul anumitor **sisteme stereotipice**, fiind purtătorul unui caracter cu valență etnică.

Stereotipurile etnice sînt norme de viață, pe care copilul le achiziționează în procesul socializării.

Stereotipii etnici care însumează închipuirile despre propriul popor și despre alte popoare, nu însu-

mează pur și simplu unele informații simple, dar reflectă și atitudinea emoțională față de obiect. Ei concentrează toată istoria relațiilor internaționale, chiar și o simplă descriere a unor trăsături conține în sine un anumit element apreciator. Prin noțiunea de **stereotip etnic** înțelegem o închipuire generalizată despre aspectul fizic, moral și intelectual al reprezentanților diferitor etnicii. **Stereotipul etnic** se caracterizează printr-o emoționalitate ridicată și stabilitate în trăsăturile reflectate ale grupei stereotipizate.

Stereotipul conține patru parametri principali:

- conținutul - un tip de caracteristici atribuit unui grup etnic;
  - treapta concordanței - omogenitatea caracteristicilor atribuită unui grup etnic;
  - tendința (orientarea) - percepută ca fiind pozitivă sau negativă comună a obiectului stereotipizat;
  - intensitatea - treapta preconcepției față de grupa stereotipizată.
- Fenomenul stereotipizării poate fi:

- psihologia oamenilor caracterizează mai facil grupuri largi de oameni: indiferent, aspru sau partinitor;
- așa o categorizare are o tendință de păstrare a stabilității în cursul unor perioade lungi de timp;
- schimbările în sferile socială, politică și economică pot condiționa **schimbarea stereotipului**, însă aceasta nu are loc întotdeauna sau este amînată în timp;
- stereotipii sociali se manifestă rar la nivel de comportament în lipsa unui conflict în relațiile dintre

grupuri, dar în timpul unor conflicte aceiași stereotipi devin determinați și se supun puțin unor modificări.

Asupra conținutului stereotipurilor influențează trei grupuri de factori:

- specificul grupului stereo-tipizat al psihologiei lui etnice, sistemul de valori sedimentat în cultură, dezvoltarea istorică;
- condițiile social-politice și economice a grupurilor și specificul relațiilor formate la momentul dat;
- longevitatea și adâncimea contactului istoric.

La nivel social, **stereotipul etnic** are două funcții: **de ideologizare** și **de identificare**.

Funcția de ideologizare presupune formarea și păstrarea ideologiei grupului ce exprimă menținerea grupului;

Funcția de identificare formează și păstrează imaginea pozitivă, care se obține cu ajutorul ritualurilor și al mijloacelor non-verbale. **Stereotipul etnic**, ca și orice alt stereotip social, poate fi **autostereotip**, care descrie grupul etnic și heterostereotip care descrie un alt grup.

La formarea auto - și heterostereotipurilor influențează trei grupuri de condiții:

- Sistemele comunității - politică, economică și religioasă, care formează un anumit grup de norme, valori, idealuri, imperative.
- Prezentarea normelor, valorilor, idealurilor, imperativilor socio-psihologice în interiorul înconjurător al individului.

- Existența individual-psihologică a individului, ansamblul de fapte reale ale vieții individuale.

Rezultă că **stereotipul** reflectă un specific al valorilor, o atitudine uniformă față de obiect. Stereotipul depinde de orientarea valorică, reiese din ea, o exprimă în chip schematic și permite omului, fără a se gândi mult, să dea o apreciere proprie. El poate reflecta adecvat asupra unui eveniment și este un fapt al realității psihologice ce determină relațiile internaționale, indiferent dacă el corespunde sau nu realității.

Studierea expectanțelor etnice pretinde dezvăluirea specificului psihologic al rolurilor sociale și, totodată, a comportamentului în rol. Noțiunea de "rol social" apare ca un element important: atât sociologic, cât și psihologic.

Rolul social constă în:

- **fixarea anumitei poziții** care o ocupă un individ sau altul în sistemul relațiilor sociale;
- **etalonul comportamentului normativ aprobat**, așteptat din partea unui individ, ce ocupă un anumit statut în socium;
- **tipul activității sociale și al comportamentului personal**, care poartă sigiliul aprecierii sociale;
- **comportamentul persoanei**, în concordanță cu statutul ei social, felul de îndeplinire a unei funcții sociale, când de la persoană se așteaptă o anumită activitate;
- **stereotipul stabil al comportamentului** în anumite situații sociale, ansamblul așteptărilor obiective și subiective (expectațiile) pro-

duse de structura profesională, etnică, politică etc. a sociumului;

- **funcția socială a persoanei** corespunzătoare închipuirilor oamenilor, în concordanță cu statutul lor sau poziția în societate, în sistemul relațiilor interetnice;

- **sistemul așteptării existente în societate**, referitor la comportamentul individului ce ocupă o anumită poziție în relațiile cu alți indivizi;

- **sistemul așteptărilor specifice** în atitudinea față de sine a individului ce ocupă o anumită poziție așa cum el își imaginează etalonul comportamentului cu alți indivizi;

- **comportamentul deschis al individului**;

- **imaginea despre un etalon prescris al comportamentului** care este așteptat și pretins de la persoană în situația dată;

- **acțiunile prescrise** caracteristice pentru ce ocupă o anumită poziție socială;

- **culegerea de norme** ce determină cum trebuie să se poarte un individ ce ocupă o anumită poziție socială.

Interacțiunea socială a oamenilor e condiționată de **factori multipli**, printre care **expectațiile** etnice au o anumită importanță. Înaintînd într-un anumit rol, fiecare om deține drepturi în atitudinea față de alți participanți ai interacțiunii. Pentru **că rolurile sînt legate reciproc și expectațiile** se suplinesc una pe alta. **Esența valorilor sociale este aceea de a îndeplini** obligațiile care sînt dictate de un anumit rol și de a realiza drepturile sale față de alții.

Tipurile rolurilor sociale sunt determinate de varietatea grupurilor sociale, de tipul activităților și atitu-

dinilor în care este inclusă persoana, fiind de natură:

- **social-demografică** (etnică, profesionale ș.a.) – soțul, soția, fiica, fiul, nepotul au roluri sociale, care presupun un comportament specific, consolidat prin norme, tradiții și expectații sociale;

- **social - tipică** ce determină numeroase manifestări individuale ale unei anumite persoane.

După gradul de manifestare, rolurile sînt:

- **active** – condiționate de o situație socială concretă;

- **latente** – nu se manifestă în situația de față;

După tipul de asimilare, rolurile sînt:

- **concrete** – condiționate de vîrstă, gen, naționalitate;

- **dobîndite** – asimilate în procesul socializării și al etnizării.

În afară de aceasta, rolurile sociale sînt caracterizate de modul de dobîndire, de nivelul emoțional, de formalizare și motivare, manifestîndu-se prin:

- **modul de dobîndire** – depinde de faptul cît de necesar este acest rol pentru persoană. Acestea reprezintă, practic, rolurile legate de profesie și toate realizările omului;

- **nivelul emoțional** – fiecare rol poartă în sine anumite posibilități de manifestare emoțională a subiectului dat;

- **formalizarea** – este determinată de specificul relațiilor interpersonale a purtătorului rolului dat. Unele roluri presupun stabilirea unor relații formale între oameni, strict reglementate; altele, dimpotrivă – ne-

formale; al treilea grup – atât formale, cât și neformale;

- **motivarea** – depinde de necesitățile și motivele persoanei. Diferite roluri sînt condiționate de motive diferite.

Socializarea copilului începe chiar de la naștere. De aceea este foarte important cum anume influențează asupra copilului **stereotipurile părinților**, deoarece debutul socializării copilului are loc în familie.

Formarea stereotipurilor trebuie examinată în cadrul **etnocentrismului**.

În cercetările contemporane, etnocentrismul este interpretat ca o însușire specifică oamenilor *“de a percepe și a aprecia fenomenele vieții prin prisma tradițiilor și valorilor grupului etnic propriu, care se manifestă în calitate de etalon sau ceva optim”* [5, p. 812]. Indicii de bază ai **etnocentrismului** constau în:

- perceperea elementelor culturii etniei – a normelor, rolurilor și valorilor drept firești și corecte, iar a elementelor altor culturi ca nefirești și incorecte;
- examinarea obiceiurilor grupului său în calitate de universalii;
- reprezentarea despre ceea ce este firesc pentru om, adică să colaboreze cu membrii grupului său, să se mîndrească **cu el, să manifeste neîncredere și chiar să se învrăjbească cu membrii altor grupuri**.

Etnocentrismul este un fenomen destul de complicat. El se constituie din diferite structuri psihologice, care se manifestă atât la nivelul **conștientului**, cât și cel al **subconștientului**. Etnocentrismul este corelat cu toleranța față de alte națiuni. În cadrul aceluiași etnos se

pot întîlni indivizi al căror etnocentrism se extinde **prin stereotipuri preluate de la diferite etnii**, formînd **stereotipuri heteroetnice**.

Stereotipurile etnice sînt transmise de la părinți la copii prin sistemul reprezentărilor, al orientărilor etc. Aici menționăm și despre influența mass – media în formarea stereotipurilor etnice. Influență care este interpretată neunivoc. *“Deși cei mai mulți cercetători din domeniu sînt de acord că mass – media reprezintă un mijloc important în transmiterea stereotipurilor etnice, atât a celor pozitive, cât și a celor negative, unele studii au demonstrat că efectul poate fi numai de consolidare – informațiile existau înainte de transmisie. Și modalitatea de expunere la conținutul mass – media poate varia astfel, indivizii cu credințe puternic stereotipice nu se vor expune la mesaje inconsistente la fel de frecvent ca și cei cu credințe mai puțin stereotipice* [4, p. 94].”

Stereotipurile se împart în **auto-stereotipuri** și **heterostereotipuri**. Primele – autostereotipurile – se prezintă ca niște reprezentări, orientări îndreptate spre propriul etnos, ele pot fi pozitive sau negative. Orientările pozitive, formîndu-se încă în copilărie, asigură pe parcursul vieții o emotivitate pozitivă completă, prin legături de rudenie dintre reprezentanții etnosului său, înțelegînd noțiunea “noi”, din punctul de vedere al eului etnic, printr-o autoapreciere înaltă și o tendință la identificarea națională.

La nivelul grupului etnic, heterostereotipurile contribuie la sporirea gradului de consolidare și a conștientizării proprii contribuții de apartenență la etnie.

Atît heterostereotipurile, cît și autostereotipurile în etnopolitică realizează funcții specifice.

Urmărindu-se scopul de a supune agresiei un oarecare etnos, politicienii folosesc heterostereotipurile negative, prin aceasta îl **depersonalizează**, atribuindu-i un șir de calități negative, care sînt incorecte, denaturate. Astfel, au manipulat "artizanii" fascismului german, care foloseau heterostereotipuri de alte etnosuri, ce ascundeau o agresie, creau posibilitatea de "a se remarca".

Heterostereotipurile etnice includ în sine caracteristicile reprezentanților altor etnosuri și / sau sînt asimilate integral de alte etnosuri, atît pozitive, cît și negative, care, prin prezența legăturilor contrare autostereotipurilor, adesea se transformă în **autostereotipuri**.

Stereotipurilor etnice le este caracteristică o deosebită funcție de protecție etnică, care acționează atît asupra individului în parte, cît și la nivelul întregului etnos. În formarea stereotipurilor etnice la copii, un rol important îl joacă reprezentanții generațiilor în vîrstă, iar în calitate de socializare inițială, de exemplu, servește **familia**.

Cercetările social - psihologice a activității eficiente de grup au demonstrat că asupra reușitei ei influențează, mai întîi de toate, acele schimbări care au loc în relațiile specifice apărute în cadrul colectivității. Interacțiunea între membrii etniei se prezintă ca o colaborare activă și coordonată. Eficacitatea activității grupului depinde nu numai de acele schimbări care au loc în parametrii ei structural - formali, cît și în rela-

țiile specifice lui în procesul activității comunității.

Vorbind despre corespunderea sistemului de criterii (indici, semne) ai eficacității activității grupului, este necesar să se delimiteze două niveluri: normativ și supranormativ. Adică concordanța conduitei și a rezultatelor activității membrilor de grup cu normele juridice, normele de drept cu așteptările morale, etice superioare, care încă nu au devenit reguli pentru toți. Noțiunii "activitate de grup", din punctul nostru de vedere, îi corespunde termenul lansat de către L. N. Gumiliov - "pasiunea etnosului", ca fiind capacitatea și tendința spre schimbarea, modificarea, transformarea anturajului, a mediului înconjurător. Impulsul pasiunii poate fi atît de puternic, încît persoanele pasionate nu pot calcula și prevedea consecințele acțiunilor lor. Gradele pasiunii sînt diverse, dar, pentru ca ea să aibă manifestări vizibile fixate de către istorie, e nevoie de un număr mare de persoane cu aceleași pasiuni, trecînd de la individ la grup, la grupul etnic. Pornind de la această idee, e posibil de a formula și o legitate a etnogenezei: activitatea desfășurată de către colectivitatea etnică este direct proporțională cu nivelul "intensității pasiunii", adică cu pasiunea prezentă în sistemul etnic, în dependență de numărul de persoane care formează etnosul. În psihologia socială, termenul de pasiune poate fi privit ca un nivel de activitate a colectivității etnice. Etnosul, în cazul dat, are rol de subiect al activității de viață a colectivității, avînd totodată un șir de caracteristici.

În calitate de caracteristici fundamentale ale activității colective, de trăsături ce dezvăluie caracterul său dinamic (procedural), cercetătorii, psihologia socială delimitează: scopul concret (concentrarea pentru un anumit scop), motivarea, structurarea, concordanța, integralitatea, organizarea, aflarea și funcționarea spațial - temporală a membrilor colectivității, rezultatul activității comunității.

Concentrarea pentru un anumit scop, fiind o caracteristică social-psihologică de bază, evidențiază o poziție a colectivității, prin care scopul se manifestă ca autoritate asupra activității comune, subordonându-și-o. Scopul concret se stabilește conform intereselor grupului, dezideratelor, obiectivelor sociale, persuasiunilor (convingerilor), idealurilor. Astfel, raportat la existența etniei, concentrarea pentru un anumit scop se manifestă prin tendințele reale existente în activitatea vitală a comunității.

Motivarea, fiind o caracteristică a subiectului colectiv, reprezintă o comportare activă, cointerată și eficace față de activitatea comună, un îndemn spre aceasta din urmă. Ea se formează în rezultatul integrării motivelor individuale, a "sumării" și "împletirii" lor reciproce, și se exprimă în cointerésarea activă a membrilor comunității. Coeziunea (unirea) grupului etnic favorizează formarea și consolidarea conștiinței sale etnice, care se manifestă în cadrul diverselor activități (spre exemplu rituale, care presupun înțelegerea similară, identică a simbolicii de ritual de către toți membrii grupului). Calitatea, pro-

prietatea, însușirea dată caracterizează astfel gradul de interconexiune și interdependență a membrilor subiectului comunității.

Structurarea activității comune a subiectului colectiv reprezintă precizia și caracterul concret al repartizării, al distribuirii funcțiilor, al drepturilor, obligațiilor și responsabilităților între membrii colectivității. **Ca parametri ai structurării pot fi:** tipul repartizării obligațiilor în comunitate, caracterul structurii sale cu rol de statut, corespunderea structurii organizatorice a activității cu relațiile organizatorice.

Organizarea este caracteristica subiectului colectiv, adică subordonarea membrilor colectivității la o anumită ordine a îndeplinirii, a realizării, a executării activității comune.

Activitatea vitală a comunităților etnice este destul de dură și rigid reglementată de către normele etnice și a prescripțiilor. Ca parametri de bază ai organizării subiectului colectiv se manifestă nivelurile conștiințiozității și autoadministrării în activitatea comună.

O condiție indispensabilă a interacțiunii colectivității este habitatul și funcționarea în timp a membrilor săi. Fără existența unui spațiu unic și a simultanității executării lucrului de către diferiți oameni, nu se poate realiza activitatea comună de grup.

O caracteristică integrală a activității comune este rezultatul acesteia. El determină nu doar nivelurile de dezvoltare a caracteristicilor activității comunității (enumerare mai sus) și a subiectului ei, dar și rezultatele concrete ale activității comu-

ne. Parametrul "rezultat activitate" se folosește la analiza "istoriei etnosurilor separate" (după L. N. Gumiliov), explicând diverse faze ale etnogenezei: de la apariție și ascensiune, pînă la decăderea și moartea etnosului [1, p. 117].

Înceind examinarea celor mai cunoscute abordări privind caracteristicile social - psihologice ale subiectului de grup în interacțiunea sa socială, trebuie menționată diversitatea lor, care este corelată cu criteriile conceptuale neunivoce, selectate de diferiți cercetători pentru o atare evidențiere. Astfel se impune definirea noțiunii de "orientare a etnosului" ca un factor integral al reglării interacțiunii etnosociale. După cum se știe, reglarea comportamentului social este determinată de nevoile sociale, ceea ce poate fi raportat și la etnos. Tradițional, se evidențiază următoarele grupuri ale nevoilor sociogene: 1) necesitatea colaborării, a cooperării în activitățile comune, a ajutorului reciproc; 2) oportunitatea rolului de lider, de conducere; 3) necesitatea transmiterii și schimbului de informație, opinii, cunoștințe; 4) necesitatea autoexprimării autoafirmării, autorealizării respectului și corelarea cu prestigiul, reușita, succesul.

Teoria explică bine formarea distructivă sau asociativă a poziției personalității, dar întâmpină dificultăți în descoperirea mecanismelor formării prosociale a poziției personalității. **Așadar, orientarea poziției personalității este un parametru foarte important, de aceea poate fi complexă doar o teorie care ar explica orientarea spre formarea ei.** Teoria adaptării în grup, ce explică

poziția personalității doar prin tendința individului de a fi recunoscut în grup și de a îndreptăți așteptările lui, adică doar prin factorii procesuali, nu e capabilă de a descoperi mecanismele educației unui sistem complex [7, p. 41].

Identitatea etnică se înțelege ca o parte din **identitatea socială** și, în-deosebi, reprezentarea omului despre sine ca membru al grupului etnic, determinată împreună cu însemnătatea emoțională și valoroasă care îi este atribuită acestui membru.

Important este să avem formată conștiința eului și conștiința alterității, ca să putem accepta existența și dreptul la viață și a altor culturi decît propria cultură națională.

În acest context, cercetătorul Vlad Pâslaru menționează *Și mai multe sunt cazurile de identități nerealizate. Acestea se întîlnesc la tot pasul și reprezintă, incoerențe, deficiențe și lacune sociale, psihologice, educaționale. Un adult care în copilărie n-a primit „doza” necesară de dragoste părintească nu va fi capabil să iubească cu întreaga-i ființă, va fi mereu complexat de neîncrederea în sine și în omul pe care-l iubește, căci nu poți să dai dacă tu însă n-ai primit ceea ce trebuia să primești în mod firesc: „.”* [6, p.111]

Apartenența etnică configurează identitatea persoanei și orientează procesul cunoașterii psihologice prin implicarea noțiunilor de etnotip și conduită etnică. De apartenența etnică ține și noțiunea de tendință etnoafiliativă. Etnicitatea dă naștere la trei grupe de motive, legate de necesități ca: **apartenență etni-**

că; identitate etnică pozitivă; protejarea etnică.

Prin tendința spre identitatea etnică pozitivă individul năzuiește să-și ridice autoaprecierea, prestigiul și statutul grupului său. Particularitățile specifice Republicii Moldova în dezvoltarea identității etnice sînt:

- Moldova se învecinează cu un stat populat de un **etnos înrudit**;

- „șocul psihologic” suportat de locuitorii de naționalitate rusă la sf. Anilor 80-începutul anilor 90 în legătură cu schimbarea bruscă a atitudinii față de ei din partea **etniei titulare**;

- experiența istorică a moldovenilor (românilor) – greutăți economice.

Formarea identității etnice la adolescenții din Republica Moldova este importantă deoarece:

- adolescența este vârsta formării înțelegerii emoțional-apreciative a apartenenței la o anumită comunitate etnică, a „încadrării” în cultură. La această vîrstă, spre deosebire de altele, dezvoltarea personalității depinde de atmosfera existentă în societate;

- adolescența este vârsta cînd membrii acestei generații sînt mai puternici, mai emoționali, mai vulnerabili decît generația în vîrstă, reacționează în alt mod la schimbările evenimentelor, părerilor, faptelor și realizărilor. [8, p.220].

Pasiunea subiectului etnic se manifestă nu doar prin capacitatea lui de a se afla în starea homeostatică în raport cu încercuirea și poziția sa socială, reacționînd adecvat la situațiile apărute în acest timp, ci și ca orientare a subiectului; ea joacă rolul

de reglator al unei astfel de conformități.

Mulți cercetători înțeleg orientarea etnosocială de grup ca fiind un mijloc de consens a scopurilor individuale și sociale, mijloc, necesitatea căruia reiese din legitățile obiective de atingere a scopurilor comune concomitent cu necesitățile coincidente sau necoincidente **membriilor separați în parte a unui grup etnic sau a unei asociații etnice**. Astfel, problema subiectului etnosocial presupune un cîmp de studiere mai aprofundat – “cîmpul etnic al subiectului” sau “cîmpul etnic al individului” (“cîmpul comportării și activității membrilor sistemului etnic” după L. N. Gumiliov). Cîmpul etnic al subiectului poate fi reprezentat sub forma unei structuri de trei niveluri, componentele căreia se exprimă prin așa noțiuni ca “etnicul pentru sine”, “etnicul pentru membrul societății” și “etnicul pentru stat”. “**Etnicul pentru sine**” – este un sistem al ierarhiilor și așteptărilor (expectațiilor) etnice, existente la orice individ, care nu este neapărat verbalizat și conștientizat. Dimpotrivă, el poate fi neconștientizat pe parcursul întregii activități de viață. Însă intrînd în contact cu un alt subiect și identificînd necongruența lui etnică, subiectul, în comportarea sa, se va conduce de sistemul ierarhiilor și expectațiilor (așteptărilor) etnice. “**Etnicul pentru membrul societății**” înseamnă că pentru instituțiile, organizațiile oficiale, toți membrii pot reprezenta doar o singură parte strict determinată a cîmpului etnic al personalității sale. Această parte a cîmpului etnic se fixează în documente, ceea ce de-termină re-

lațiile și acțiunile individului în interacțiunea socială cu **“etnicul pentru stat”** poate fi exemplificat prin cazul cînd un locuitor al României, nimerind peste hotare, indiferent de originea sa autentică, este perceput ca fiind “român”. Același mecanism funcționează, mai mult ca atît, se promovează în SUA: un latino-american, un englez sau un român, primind cetățenia în SUA, în orice țară din lume este perceput ca fiind **“un american”**.

Deci, față de un reprezentant de o altă naționalitate, individul acționează ca un om etnic, manifestînd diverse caracteristici ale personalității sale în corespundere cu dispozițiile sociale. O astfel de poziție s-a confirmat experimental de către americanul Lapier, caz amuzant și paradoxal...

Lapier călătorește prin statele sudice din SUA împreună cu doi studenți chinezi. Ei au vizitat 252 de hoteluri și aproape în toate cazurile (cu mici excepții) au fost primiți normal, conform standardelor serviciului american. Între deservirea lui Lapier și a însoțitorilor săi nu era nici o diferență. Peste doi ani după încheierea acestei călătorii Lapier s-a adresat în cel de-al 251-lea hotel cu scrisori în care ruga să i se răspundă dacă poate el fi însoțit de aceiași chinezi, să mai viziteze o dată hotelul. Răspunsuri au venit din 128 de hoteluri: doar într-o scrisoare era exprimat acordul, în 25% de cazuri era refuz, în rest răspunsul era evaziv. Lapier a explicat aceasta prin faptul că între dispozițiile sociale (în cazul dat atitudinea față de naționalitatea chineză) și comportarea reală a stăpînitorilor hotelurilor există o di-

vergență. Răspunsurile la scrisori demonstau prezența dispozițiilor sociale negative (“etnicul pentru sine”) dar, în comportarea reală, ele nu s-au manifestat (**“etnicul pentru membrul societății”**), dimpotrivă, comportamentul a fost astfel de parcă la baza lui au stat dispoziții sociale pozitive.

Să încercăm să interpretăm “paradoxul lui Lapier” luînd în considerare reglarea dispozițională a comportamentului social și a structurii ei la nivelul cîmpului etnic al subiectului. Nivelul inferior al reglării dispoziționale se caracterizează prin prezența directivelor elementare, însemnătatea cărora în planul empiric poate fi interpretată ca fiind “etnicul pentru sine”. Aceste directive se realizează în situațiile simple de obiect, ele nu depășesc cadrul ideilor și al prejudecăților sociale elementare, nu sînt corelate cu interacțiunea socială rațională. Următoarele două niveluri ale reglării dispoziționale presupun prezența directivelor sociale și a orientărilor subiectului spre realizarea unor scopuri concrete și atingerea unui rezultat social semnificativ care corespunde dispoziției **“etnicului pentru societate”**. Aceste niveluri sînt condiționate de procesul interacțiunii sociale, care orientează la formarea asupra scopurilor și mijloacelor interacțiunii în sistemul social, care condiționează semnificația faptelor subiecților. Nivelul dispozițional superior este reprezentat de niște orientări ce reglează interacțiunea socială din punct de vedere al importanței și al oportunității etnice. La acest nivel se realizează dispozițiile etnice care intră în componența “etnicului pentru

stat". Ierarhia organizării dispoziționale reprezentate este ca un sistem reglator raportat la comportamentul *etic* al subiectului.

Interacțiunea socială în cazul dat se manifestă prin faptul că "cîmpul etnic al subiectului" este examinat în contextul sistemului corelărilor și al relațiilor sociale, incluse nu numai în interacțiunea socială imediată, ci și într-un sistem mult mai larg al conexiunilor în general.

De pe poziția unei atare viziuni apare posibilitatea de a reinterpreta "paradoxul lui Lapier". Divergența dintre dispozițiile sociale declarate verbal și comportamentul real se explică prin faptul că au apărut diverse niveluri ale cîmpului etnic al subiectului. Este cert faptul că, în fiecare situație concretă a comportamentului, au funcționat diverse niveluri dispoziționale [1, p. 138].

Corelația, conexiunea nivelurilor reglării dispoziționale și a formelor, tipurilor interacțiunii etnice nu este univocă, deoarece există o dependență între nivelul dezvoltării sociale a subiectului etnic și forma organizării interacțiunii lui cu alte subiecte. Acest fapt permite presupunerea prezenței unui **factor psihologic intermediar**, care poate deveni un integrator al relațiilor interpersonale în procesul interacțiunii etnice. Acest tip de factor integrator în interacțiunea etnică comunitară este numit orientarea socială a subiectului etnic avînd rolul bazei social-psihologice a activității lui. Ea are o structură complicată, care include în sine trei componente: cognitivă (conștientizarea obiectului activismului social); afectivă (aprecierea obiectului pe plan emoțional, mani-

festarea simpatiei și a antipatiei față de obiect) și praxiologică (comportamentul consecutiv raportat la obiect). Fiecare dintre aceste componente diferă printr-un șir de caracteristici psihologice ale subiectului etnic în interacțiunea socială.

Componenta cognitivă a identității etnice evidențiază capacitatea copilului de a structura informația despre caracteristicile etnice. Însă copiii manifestă față de acest fenomen atitudine emoțională prin diferite aprecieri, fie și destul de superficiale. Problema consecutivității apariției componentelor cognitivă și afectivă nu este interpretată univoc. Dar majoritatea cercetărilor înclină spre Piaget, considerând că orientările etnice se formează numai pe baza cunoștințelor etnice considerabile la vârsta adolescenței.

Concentrarea pentru un anumit scop poate fi interpretată ca fiind caracteristică a subiectului etnic și reflectă gradul de pregătire a lui pentru a atinge scopurile de grup, scopurile interacțiunii etnosociale. Scopul interacțiunii reprezintă punctul de plecare în desfășurarea tuturor formelor de activitate în cadrul grupului. Este un început organizatoric și un sistem formativ al interacțiunii. Scopul interacțiunii poate fi examinat ca un fenomen de reflectare, fiind o reprezentare ideală a rezultatului ce determină caracterul și metodele interacțiunii etnosociale.

Motivația fiind o caracteristică a subiectului etnic, descoperă particularitățile atitudinii active cointeresate față de interacțiunea etnosocială. Ea reprezintă o coordonare deosebită a motivelor într-o

situație socială concretă și procesul conștientizării de către subiect a necesității atingerii scopurilor etno-sociale de grup.

Emotivitatea apare în relație cu interacțiunea și se formează sub influența circumstanțelor acționale care capătă semnificație pentru grupul etnic (comunitatea, colectivul) și, în mod selectiv, provoacă o atitudine pozitivă sau negativă a membrilor unui astfel de grup față de diverse laturi ale interacțiunii. Emotivitatea subiectului se exprimă, în primul rând, prin satisfacția membrilor grupului ca rezultat al realizării scopurilor etnosociale.

Rezistența la stres, ca o caracteristică a subiectului etnic și ca factor al interacțiunii, este condiționată de capacitatea subiectului de a-și mobiliza în mod coordonat și rapid potențialul emoțional-volitiv prin rezistența în fața tuturor tipurilor de forțe distructive. Ea se asigură în dependență de gradul de includere a membrilor grupului etnic în interacțiunea socială, prin conținutul interacțiunii, cu reflectarea adecvată a cauzelor tensionării emoționale, cu nivelul social-psihologic al dezvoltării și organizării grupului etnic, cu gradul de acceptare de către membrii grupului ale obligațiilor funcționale de rol ce țin de neutralizarea disfuncțiilor, de inhibare cât și de blocarea manifestărilor distructive.

Pentru a înțelege mai bine psihologia etnică a individului este necesar să distingem niște mecanisme de reglare a comportamentului social în societate de pe poziția „**conceptului de eu**”. „Conceptul eu-lui” consolidează toate cunoștințele

omului despre sine și cum se apreciază el pe sine. Acest concept există nu numai la treapta conștientă, dar și la cea inconștientă, reflectând obiceiurile inconștiente ale omului față de sine însuși, reprezentate numai în trăirile sale.

În „conceptul eu-lui” se disting trei componente principale: **cognitivă, emoțional-estimativă și comportamentală.**

Componenta cognitivă a „conceptului eu-lui” - „tipul eu-lui” - caracterizează conținutul aprecierii omului de sine, a capacităților sale, a relațiilor cu cei din jur, a înfățișării, diferite interese, calități personale.

A doua componentă „conceptului eu-lui” - emotiv-estimativă - reflectă atitudinea omului față de sine în general sau față de dimensiunile aparte ale personalității sale, ale activității. Ea se manifestă prin auto-respect, **sentimentul propriei demnități, autoestimare și nivelul pretențiilor.**

Cea de-a treia componentă comportamentală determină posibilitatea autoreglării, capacitatea omului de a lua decizii de sine stătătoare, de a-și controla comportamentul, de a manevra cu el, de a răspunde faptelor sale, de a înfrunța greutățile pe care i le înaintează viața.

Identitatea etnică a personalității, după părerea mai multor etnopsihologi, este recunoscută proprie de apartenența la o anumită etnie, trăirea identității sale cu o comunitate etnică și deosebirea de altele.

Rezultatele cercetărilor etnopsihologice ne permit să distingem trei tipuri principale de identitate etnică: **etnocentrică, polietnică și trans-**

etnică.

Identitatea etnocentrică înseamnă, în primul rând, orientarea personalității numai asupra unei comunități etnice, adică din care face parte, de care este legată soarta sa.

Identitatea politică este caracterizată prin atitudinea egală față de mai multe etnii, tendința de cunoaștere a mai multor limbi, dorința de aflare concomitent în mai multe medii culturale.

Și ultimul tip de identitate etnică, care este întâlnită mai rar – când persoana nu se alătură nici unei etnii, se atribuie lumii întregi, ieșind la un nou nivel de închipuire a eu-lui propriu ca un **subiect al societății mondiale.**

Când este vorba de studiul psihologiei unui popor se pune accentul pe studierea caracterului și conștiinței indivizilor prin interpretarea lor în funcție de condițiile istorice și sociale ale neamului.

Știința psihologiei sociale mai distinge, pe lângă elementul social precumpănitor, în formarea conștiinței unui popor și alte elemente determinate ca, de exemplu: **rasa, mediul fizic, clima, configurația geografică și demografică.**

Factorii istorici: ca să înțelegem mai bine care-s condițiile precumpănitoare în formarea **spiritului**, trebuie să ne dăm bine seama ce este conștiința și cum se formează ea de obicei. **Conștiința este** considerată azi de științe pozitivă ca fiind un tot unitar și complex de stări de conștiințe: senzații, emoții, tendințe, volițiuni.

Deci întinderea numeroasă a societăților, statornicia și temeinicia structurii ei, a instituției care or-

ganizează viața socială, factori care determină caracterul și inteligența unui popor. De aici conchidem că **mentalitatea și caracterul unui popor sunt un produs exclusiv istoric și social.** [9, p. 149]

Integralitatea descoperă, dezvăluie geneza proceselor integrative în grupele (colectivele, comunitățile) etnice și reprezintă un cert interes teoretic și practic, deoarece în interacțiunea socială a subiecților etnici se semnalează prezența a două procese social-psihologice: **integrarea și diferențierea.** Procesele de integrare asigură oportunitățile de structurare, coordonare, consolidare a etnosului care permit examinarea lui ca un tot întreg. Comunicarea, ca metodă de organizare a interacțiunii în cadrul grupului contribuie la apariția fenomenelor interactive a subiectului etnic precum climatul psihologic, relațiile interpersonale etc.

Evidențierea **organizării** în calitate de exponent al orientării subiectului etnic și factor al interacțiunii este condiționată de particularitățile proceselor de autoconducere și autoorganizare a grupului etnic (colectiv, comunitate) la toate etapele activității lui de viață. Cu toate acestea este nevoie de a remarca că organizarea subiectului etnic este legată, în primul rând, de interacțiunea funcțiilor, deoarece fiecare membru al grupului etnic ocupă un loc anumit în structura lui ierarhică. Subiectul etnic de grup, ca și oricare altul de rând cu structură oficială are și una neoficială, prezența căreia este sub multe aspecte condiționată de procesele rolului de lider, iar însuși

rolul apare ca **factor de organizare a grupului etnic**.

Spiritul colectiv se caracterizează printr-un șir de exponenți în sinea sa proprii activități comunității etnice, dar care dispune de un grad diferit de manifestare. Inițiativa presupune ieșirea membrilor comunității etnic în afara limitelor normative, stabilite, inevitabile în orice tip de activitate. Cointeresarea permite determinarea gradului de motivație a fiecărui membru al etniei în activitatea comună.

Disciplinaritatea se manifestă în atitudinea membrului etnic față de limitările normative: rațiunea și justetea cerințelor față de respectarea originii etnice.

Responsabilitatea se descoperă prin intermediul coincidenței intereselor și a tendințelor membrilor colectivității etnice în procesul de acceptare a responsabilității față de rezultatele activității comune.

Conștiințiozitatea reflectă corespunderea comportamentului real al membrului etnic cu obligațiile sale funcționale, corespunderea comportamentului și a activității cu indicațiile normative, care funcționează în calitate de tradiții, obiceiuri, opinii de grup și constituie, deopotrivă cu alte caracteristici, modul de viață al grupului etnic.

Exigența reprezintă gradul atitudinii convenite a membrului etnic și social, care reglează comportamentul și activitatea.

Spiritul de economie descoperă unitatea părților socială și gospodărească a activității de viață a subiectului etnic, intermediază atitudinea membrilor comunității et-

nice față de procesul și rezultatele activității sale și are rolul exponentului de cultură economică și educație.

Spiritul critic caracterizează atitudinea față de neajunsuri și contribuie la corectarea devierilor, apărute precum în organizarea activității comune, cât și în relațiile interpersonale.

Activitatea de concurență evaluează gradul de încadrare a membrilor în activitatea comună pentru atingerea scopurilor puse în fața grupului etnic, a asociației, a colectivității. Valoarea scopurilor se determină de către grupul etnic în comparație cu rezultatele activității similare a altor grupuri.

Sumar, conchidem că gradul de manifestare a elementelor structurale nominalizate anterior condiționează următorii factori psihologici:

- stabilitatea intereselor pentru membrii comunității etnice în activitatea socială și comună;
- prezența diferitor relații interpersonale dezvoltate într-o comunitate etnică concretă;
- complicitatea la comunitatea etnică dată, participarea activă în viața socială comună;
- prezența în comunitatea etnică a unui sistem (dezvoltat) de autoconducere și autoorganizare;
- prezența unor relații reale de concurență, care au tendința de a cuprinde nu doar activitatea comună, ci și alte sfere de activitate de viață a comunității etnice.

Referințe:

1. Baranoev, A. O., Pavlenko, V. N., *“Этническая психология”*, СПб, 1994, p. 117.
2. Brown, P., *Prejudice Its Social Psychology*, Oxford, England: Blackwell, 1996, p. 83.
3. Chelcea S., *Stereotipuri, reprezentări și identitate socială*, Editura Universității din Pitești, 2000.
4. Chiru, C., *Atribuirea de calități și defecte psihomorale*, în: Chelcea S, *Stereotipuri, reprezentări și identitate socială*, Editura Universității din Pitești, 2000, p. 184, p.194.
5. Кон, И. С., *Этноцентризм // Философский энциклопедический словарь*. Москва, 1983, с. 812.
6. Pâslaru, V., *Principiul pozitiv al educației*, Civitas, Chișinău, 2003.
7. Silistraru, N., Nastas I., *Semnificația valorilor generale umane în procesul educațional*, Chișinău, USM, 1999.
8. Silistraru, N., *Particularitățile formării identității etnice la adolescenți*, în: *Dimensiunea spirituală a comportamentului civilizat, Concepte. Repere teoretice și practice. Opinii*. Chișinău 2002.
9. Silistraru, N. et al., *Abordări ale integrității identității etnice*, în: *Concepte și strategii de dezvoltare a învățământului contemporan*, Materiale ale conferinței științifice internaționale, Chișinău, noiembrie, 2004, p.150

30 iunie, 2006

Recenzent: **Ion Gagim**,
doctor habilitat în pedagogie,
profesor universitar